

Статті

Ганна СОКІЛ

ГАЛИЦЬКІ ФОЛЬКЛОРИСТИ ТА ЇХНІ ЗАПИСИ УСНОЇ СЛОВЕСНОСТІ

Hanna SOKIL. Galician Folklore Scholars and Their Notations of Oral Literature Tradition.

В історії української фольклористики важливу роль відіграли не лише відомі постаті, а й малознані збирачі, котрі своєю наполегливою працею примножували надбання української науки, поповнюючи джерельним матеріалом серійні видання Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка. Широка кореспондентська мережа, налагоджена Товариством, дала великий резонанс. Найактивнішу участь у зборі фольклору взяли педагоги (не тільки філологи, а й географи, історики, природознавці та інші), студенти, священники, письменники. У пропонованій статті представлено збирацький доробок окремих як відомих особистостей (В.Шухевич, Я.Пастернак), так і менш знаних (Л.Гарматій, О.Іванчук, П.Шекерик-Доників), і майже невідомого І.Волошинського, котрий вирізняється масштабністю зібраних народнопоетичних скарбів. Усі вони жили і працювали наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. і своїми здобутками сприяли поступу української науки, незалежно від того, де приходилось їм перебувати на той час – чи в центрі, чи в околицях нашої Батьківщини.

Володимир Шухевич. Він увійшов в українську культуру як етнограф, фольклорист, публіцист, педагог. Це один з перших членів Етнографічної комісії НТШ (1898) дійсний член НТШ у Львові (1900), член Австрійського товариства народознавців (1901), Етнографічного товариства в Чехії (1903). Народився 15 травня 1849 р. у с. Тишківцях Городенківського повіту. Навчався в Коломийській, Станіславській, згодом у Чернівецькій та Львівській гімназіях. З 1876 р. ви-

кладав природничі науки у школах та гімназіях Львова, брав активну участь у громадському житті міста. Помер учений 10 квітня 1915 р.

У радянські часи ім'я В.Шухевича вилучено з наукового обігу, оскільки, крім усього іншого, його внук Роман Шухевич (Тарас Чупринка) був генерал-хорунжим УПА. У роки незалежності України написано чимало розвідок про громадську, просвітницьку, педагогічну та наукову роботу¹, видано бібліографічний покажчик праць². Однак про В.Шухевича-фольклориста відомо небагато. А вже в другому томі "Етнографічного збірника" опубліковано п'ять текстів ліричних молитов у його записах, зроблених у Львові від Миколи Мисіва, родом із Медині (тепер Галицького р-ну Івано-Франківської обл.). В.Гнатюк помістив їх у додатках під заголовком "Кілька молитов, записаних Володимиром Шухевичем"³. Та найбільшої уваги заслуговують уснопоетичні фіксації, які покладені в основу фольклорно-етнографічного дослідження "Гуцульщина".

Вивчати Гуцульщину В.Шухевич почав як природознавець, але настільки захопився побутом, своєрідним гуцульським фольклором і мистецтвом, що покинув ботанічні дослідження і зайнявся студіюванням духовної й матеріальної культури цього краю. Результатом його багаторічної праці стала монографія "Гуцульщина", що охоплює галицьку територію. Чотири її частини вийшли друком у "Матеріалах до української етнології" (1899, 1901, 1902, 1904), а п'ята опублікована окремим виданням (1908) за кошти власника музею Дідушицьких у Львові Тадея Діду-

¹Арсенич П. Володимир Шухевич. Життя і культурно-громадська та етнографічна діяльність. До 150-річчя від дня народження.– Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999; Його ж. Рід Шухевичів.– Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005; Качкан В. З когорти етнографів (на берегах творчої біографії Володимира Шухевича) // Народна Творчість та Етнографія.– 1993.– № 3; Його ж. З когорти етнографів... // Качкан В.А. Українське народознавство в іменах: У двох частинах.– К.: Либідь, 1994.– Ч. 1.– С. 107-114; Горак Я. Листи Володимира Шухевича до Івана Франка // Українське літературознавство. Збірн. наук. праць.– Львів, 2006.– Вип. 68.– С. 306-342.

²Шухевич В. Бібліографічний покажчик: У двох частинах / Уклад. М.Гордій, Б.Геляс.– Львів, 2004.

³Гнатюк В. Лірики. Ліричні пісні, молитви, слова, звістки і т. и. про лірників... // Етнографічний збірник.– Львів, 1896.– Т. 2.– С. 74-76.

шицького. До речі, за його ж меценатської підтримки "Гуцульщина" вийшла також у перекладі польською мовою⁴.

У передмові до першої частини В.Шухевич зазначив, що подає "усе те, що сам бачив, чув, зібрав або списав". Тут же завдячував усім своїм помічникам, однак не вказав їхніх прізвищ, окрім Ф.Колесси. Натомість, у другому томі подано імена тих, від кого автор одержав матеріали до книжки – священики О.Волянський, І.Попель, учителі Л.Гарматій, Т.Кисілевський та лікар Я.Окуневський. У записуванні весільних обрядів та пісень, які увійшли до третього тому, сприяв М.Колцуняк⁵. Гуцульське весілля описано досить докладно, проте без урахувань особливостей того чи іншого села. Мелодії до окремих пісень, що містяться у цій частині, опрацював Ф.Колесса. Заслуговують на увагу також описи похоронних голосінь, звичаїв, обрядів та забав при мерці ("игрищах на грушці"), чимало зразків яких введено тут уперше. У трьох частинах "Гуцульщини", крім етнографічного матеріалу, трапляються зрідка зразки усної словесності, зокрема лікувальні замовляння ("На горі сиянцкій Матер Божа заснула", "На осиянцкій горі, сиянцке зіле"), записані відповідно в с. Жаб'є-Слупейки та Брустурах⁶, легенда "Про полонину Попадя", зафіксована в с. Барвінковій⁷, коломийки, "полонинки"⁸.

Особливо важливі для фольклористики два останні томи "Гуцульщини", адже в них міститься багато уснопоетичного матеріалу. Упродовж кількох років автор бував у Різдвяні свята на Гуцульщині, прослухав понад 200 колядницьких партій (таборів) і, як сам зазначив, зібрав коляди з усіх сіл Галицької Гуцульщини, які у той час за деякими винятками повторювалися "з меншими або більшими варіантами по усіх селах"⁹.

⁴Huculszczyzna.- Т. 1-4.- Lwów: Nakladem Museum imienia Dsieduszyckich we Lwowie.- 1902-1908.

⁵Див.: Арсенич П. Рід Шухевичів...- С. 143.

⁶Шухевич В. Гуцульщина.- Ч. 1 // Матеріали до українсько-руської етнології.- Львів, 1899.- Т. 2.- С. 39-40.

⁷Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2 // Там само.- Львів, 1901.- Т. 4.- С. 219-221.

⁸Там само.- С. 197-205, 217-218.

⁹Див.: Шухевич В. Гуцульщина.- Верховина, 1999.- Ч. 4 (2-е вид.).- С. 22-25.

Наприклад, 1902 р. під час Різдвяних свят, він відвідав Космач, Брустури, Шешори та інші села, де записав на фонограф зимові звичаї та обряди, зробив світлини колядників, Йордану¹⁰. Його респондентами були найбільш обізнані селяни – Ю.Соломійчук, М.Мегединюк, І.Грепиняк, М.Палійчук, М.Гутиняк.

У четвертій частині "Гуцульщини" охоплено календарні обряди і фольклор, детально охарактеризовано Різдвяний цикл, подано цінні варіанти колядок, що виконуються під вікнами і в хаті для кожного члена сім'ї. Народнописенні зразки, поміщені у цьому томі, записані в 14 селах Косівського і в 4 селах Надвірнянського повітів. Як і до попередніх частин, В.Шухевич, крім власних фіксацій, отримував матеріали від своїх кореспондентів – Ю.Амброзяка, О.Волянського, Л.Гарматія, П.Дудека та ін. Тут опубліковано близько двох сотень народних пісень, скласифікованих за адресатами: священикові (6 текстів), "газді" (23), "газдині" (16), вдовиці (4), парубкові (21), дівчині (39), загальні коляди (21 текст). Виділено коляди за Пречисту, за апостолів, є 10 текстів "умерлої" коляди (для померлих), "столова" коляда (подяка столови) та ін. Кілька фольклорних одиниць виокремлено за місцем виконання – "під вікнами", "на пасіці" тощо¹¹.

Народна проза Гуцульщини опублікована в п'ятій частині і включає в себе апокрифічні легенди ("Без Бога ані до порога", "Про велетнів", "Про кінець світу", "Про потоп", "Як Соломон міряв землю", "Як Ісус перед жидами ховався")¹²; народні казки ("Вдячний мертвець", "Заклятий цар", "Когутик і курочка", "Набожний вїйт в пеклі", "Орел і мурашка", "Про золотого хлопця і царівну", "Про хлопця і його лиху маму", "Сватання в поганого царя" "Три сини", "Чому тепер звір не говорить", "Як пустий парубок посватав цареву дівку")¹³; перекази про опришків ("Олекса Довбуш", "Бойчук", "Киричук", "Про скарби", "Кінець опришкам")¹⁴, вірування про рослини і звірі, народну медицину.

¹⁰Див.: Арсенич П. Рід Шухевичів.- С. 146.

¹¹Див.: Шухевич В. Гуцульщина...- Ч. 4 (2-е вид.).- С. 13-196.

¹²Див.: Шухевич В. Гуцульщина.- Львів, 1908.- С. 9-51.

¹³Там само.- С. 55-173.

¹⁴Там само.- С. 179-203.

Щодо принципів збирацької роботи та дотримання певних вимог паспортизації за опублікованими матеріалами простежується динаміка поглядів В.Шухевича. Якщо врахувати, що матеріали до свого дослідження фольклорист прибирав понад 20 років¹⁵, то в початкових томах “Гуцульщини” мало приділяв цьому уваги. Згодом під час підготовки інших частин, очевидно, не без впливу І.Франка, В.Гнатюка, зазначав прізвища інформатора та конкретну місцевість запису. У своїй збирацькій практиці користувався фонографом, про що неодноразово підкреслював сам, як, наприклад: “Ось кілька кругляків, яких більшу частину присьпівував міні у фонограф Юрій Соломійчук з Жаб’я”¹⁶; “Перших 6 арій коляд, поданих понизше, і дві пльисанки списав Вп. проф. Філарет Колесса з уст колядників; інші списав проф. О.Людкевич [має бути С.Людкевич. – Г.С.] за фонографом, на який я коляди збирав”¹⁷.

На монографію В.Шухевича появилось чимало відгуків його сучасників. Уже після виходу третьої частини “Гуцульщини” І.Франко опублікував рецензію німецькою мовою в австрійському народознавчому журналі “Zeitschrift für österreichische Volkskunde”¹⁸. Врахувавши значні заслуги В.Шухевича як “найкращого знавця гуцулів”, багаторічного збирача духовної та матеріальної культури цього регіону, рецензент висловив низку суттєвих зауважень, які стосувалися насамперед методів дослідження – перевага описового та відсутність порівняльного. Саме з допомогою останнього можна виявити своєрідність гуцулів, виділити їх з-поміж інших етнографічних груп українців. Проігнорувавши ним, за словами рецензента, може скластися враження, “що все відображене є типове для гуцулів, є їхньою

особливістю тоді, як ідеться часто про загальнопоширені речі”¹⁹.

З подібними, проте значно гострішими, зауваженнями на “Гуцульщину” В.Шухевича поміщена рецензія в “Киевской старине” під криптонімом М.Р., що приписують В.Гнатюкові²⁰. На неї В.Шухевич помістив у газеті “Діло” (1905, № 125) критичну відповідь рецензентів. Однак згодом В.Гнатюк визнав, що серед усіх праць про Гуцульщину одне з перших місць займає дослідження В.Шухевича. Позитивну оцінку дали Ф.Вовк, Ф.Колесса, В.Щурат. Так, Ф.Вовк з приводу виходу в світ другої частини праці В.Шухевича писав у листі до її автора: “Праця Ваша, результат довголітніх студій, безперечно, найкраща із наукового і артистичного погляду, і з усього, що було досі надруковано про гуцулів, не виключаючи і Кайндля. Ми можемо тепер бути спокійними, що усе-таки маємо докладну монографію хоч однієї з наших земель”²¹.

Почесне місце серед українських дослідників, як наголосив Ф.Колесса, здобув собі В.Шухевич знаменитою “Гуцульщиною”²². І хоча учений указав також на деякі недоліки у систематизації та класифікації пісень, відсутність варіантів і паралелей, все-таки цим виданням українці можуть похвалитися і перед іншими народами. Актуальним залишається і відгук В.Щурата на п’ятий том Шухевичевої книжки, що завершувала, за його словами, “поважний етнографічний твір”: “І який би не випав осуд фаховий етнографів, вартості він йому не відбере, в одному напрямі можна буде ним користуватися, як першорядним єдиним джерелом”²³.

Більшість відгуків засвідчила високий рівень розвитку тогочасної науки, яка вже не заспокоювалася лише появою певного видання, а й вимагала значного науково-методологічного рівня.

В.Шухевич разом з Ф.Колессою та О.Роз-

¹⁵Колесса Ф. Історія української етнографії / Вступ. ст. Г.Скрипник. – К., 2005. – С. 209.

¹⁶Шухевич В. Гуцульщина... – Ч. 4. (2-е вид.). – С. 192.

¹⁷Там само. – С. 26.

¹⁸Переклад українською мовою вперше зробив М.Мороз / Див.: Мороз М. Зв’язки Івана Франка з Австрійським народознавчим товариством. Маловідома рецензія на працю Володимира Шухевича “Гуцульщина” // Записки НТШ. – Львів, 1992. – Т. 223. – С. 272-283; Див. також: Вовчак А. “Гуцульщина” Володимира Шухевича в оцінці Івана Франка // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 1999. – Вип. 27: Українська фольклористика. – С. 133-146.

¹⁹Мороз М. Зв’язки Івана Франка з Австрійським народознавчим товариством... – Т. 223. – С. 272-283.

²⁰Детальніше про це див.: Арсенич П. Володимир Шухевич. Життя і культурно-громадська... – С. 59-64.

²¹Центральний державний історичний архів у Львові. – Ф. 735. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 6-7.

²²Колесса Ф. Історія української етнографії. – С. 209.

²³Щурат В. З Гуцульщини до “Слова о полку Ігоревім” // Вибрані праці з історії української літератури. – К., 1963. – С. 35.

дольським ухорив до складу комітету, що відповідав за фундаментальне багатотомне видання "Народна пісня в Австрії", де мав бути вичерпно представлений фольклор усіх народів, котрі населяли Австро-Угорщину²⁴.

Фольклорно-етнографічні записи В.Шухевича пройшли випробування часом, його "Гуцульщина" дочекалася через сто років другого перевидання окремими книжками²⁵, як колись мріяв її автор.

Лука Гарматій. Високим фаховим рівнем відзначаються записи фольклору члена Етнографічної комісії НТШ Луки Гарматія. Він народився 30 жовтня 1866 р. у с. Лучка на Тернопільщині, помер 31 жовтня 1924 р. у с. Могильниці, нині у складі м. Терехова. Закінчив Тернопільську учительську семінарію (1887), учителював у селах Галицького Поділля (Струсові, Млиниськах, Терехові), а з 1898 по 1912 рр. – на Гуцульщині (Тюдові, Криворівні, Розтоках); найдовше пробув у Головах (1900-12). На початку Першої світової війни працював у школах Австрії та Моравії. За національні погляди, активну просвітницьку роботу австрійсько-польські інспектори перекидали його з місця на місце²⁶.

Найпродуктивніший період наукового життя Л.Гарматія пов'язується з Гуцульщиною, його перебуванням у с. Головах. Тут він сформувався й утвердився як ретельний збирач місцевого фольклору. Крім того, Л.Гарматій відкрив багатом видатним особистостям Гуцульщину, передусім унікальну народну культуру. Свого часу він згадував: "Від 1899 р. до 1911 р. я приїздив постійно в часі ферій разом із родиною до Криворівні на літній побут. Від 1900 року приїздив туди також проф. М.Грушевський, що купив собі там дім із просторою царинкою, та

др Ів.Франко сам або з родиною... На короткий побут наїздило туди багато людей, а між ними були Ф.Вовк, малярі Ф.Красицький, Мих.Жук, Северин, етнограф К.Квітка, Леся Українка, Олександр Олесь, В.Доманицький, О'Коннор-Вілінська, М.Могильянський, В.Щербаківський і інші. Був також М.Коцюбинський"²⁷. Деякі з них відвідували Л.Гарматія в Головах, зокрема М.Коцюбинський, В.Гнатюк, І.Франко. До речі, тісні контакти з останнім встановилися ще з 1897 р., коли письменник у часописі "Житє і слово" опублікував його матеріали про батька Василя Гарматія, котрий 1848 р. був обраний послом до австрійського парламенту²⁸. Нерідко Л.Гарматій звертався до І.Франка з проханням надіслати йому журнали, збірники, окремі твори. Так, у листі до письменника від 12 квітня 1898 р. Гарматій просив надіслати йому "Житє і слово", "Історію боротьби між релігією і наукою", "Для домашнього огнища"²⁹.

У спогадах про батька Ганна Гарматій-Цегельська підкреслила, що саме В.Гнатюк захопив його "збором і дослідженням етнографії"³⁰. Є всі підстави вважати, що збирач був добре обізнаний з науковою продукцією НТШ, зокрема питальниками, якими забезпечували ініціативних дослідників етнокультури на місцях.

Вагомим фольклорним надбанням Л.Гарматія стала народна проза. Першорядне місце в цьому масиві посіли легенди. У збірнику "Галицько-руські народні легенди" В.Гнатюка поміщено тридцять дев'ять текстів у записах Л.Гарматія³¹, які згодом потрапили до п'ятого тому "Гуцульщини" В.Шухевича. Загалом в останньому виданні поміщено понад шістьдесят прозових творів. Основна

²⁴Ширше про це див.: Сокіл Г. Осип Роздольський. – Львів, 2000. – С. 33; Довгалюк І. З історії проекту "Народна пісня в Австрії (Das Volkslied in Österreich)" // Вісник Львівського університету. – Львів, 2006. – Серія філологічна. Вип. 37. – С. 276-287.

²⁵Шухевич В. Гуцульщина: [У 5 ч.]. – 2-е вид. – Верховина, 1997. – Ч. 1-2; 1999. – Ч. 3; Ч. 4; 2000. – Ч. 5.

²⁶Арсенич П.І. Гарматій Лука Васильович // Українська літературна енциклопедія. – К.: Вид-во УРЕ, 1988. – Т. 1. – С. 390; Його ж. Гарматій Лука Васильович // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2006. – Т. 5. – С. 404; Сахаро М. Дослідник культури гуцулів // Народна Творчість та Етнографія. – 1969. – № 6. – С. 46-47.

²⁷Гарматій Л. [М.Коцюбинський у горах] // Спогади про Михайла Коцюбинського / Упоряд., післямова та приміт. М.М.Потупейка. – К.: Дніпро, 1989. – С. 258.

²⁸Гарматій Л. Дещо про Василя Гарматія // Житє і Слово. – Львів, 1897. – Кн. 4. – С. 325-329; Кн. 5-6. – С. 422-424.

²⁹Подаю за: Арсенич П.І. Взаємини Івана Франка з прогресивними учителями Гуцульщини // Українське літературознавство. – Львів, 1978. – № 30. – С. 117.

³⁰Спогади Г.Гарматій-Цегельської з Тернополя від 24 лютого 1970 р. // Гнатюк В. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С. 404.

³¹Галицько-руські народні легенди / Зібр. В.Гнатюк. Т. 2 // Етнографічний збірник. – Львів, 1902. – Т. 13. – С. 50-53, 58-59, 81-83 та ін.

частина записів походить із с. Голови, тільки поодинокі із Розтоки, Краснолово, Тюдова. Хронологічний аналіз матеріалів показав, що лише два тексти (легенди про кінець світу та смерть Мойсея) зафіксовані в 1903 р., усі інші – в 1902 р. Жанровий спектр народної прози Л.Гарматія в “Гуцульщині” В.Шухевича можна виразити таким співвідношенням: легенди – 48%, казки – 42%, демонологічні оповідання – 10%. Тематичне наповнення досить різноманітне. Так, скажімо, легендарний фонд представляють апокрифічні твори біблійного змісту як Старого, так і Нового заповітів. Перший найбільше наповнений оповіданнями про премудрого Соломона³², другий – про мандрівки Ісуса Христа та святих Петра і Павла³³. У казковій прозі домінує соціально-побутова тематика (про багатів та бідних, злодіїв, дурнів). Лише кілька зразків репрезентують чарівні казки (“Хлопець-віщун і колідочка чудесна”, “Казка про вівчара та срібні вівці”³⁴). Мавки, відьми, упирі, градівники, інші міфічні істоти постають із демонологічних оповідань у записах Л.Гарматія з Краснолово, Тюдова, Голів³⁵. В останньому селі він спеціально збирав демонологічні оповідання, опубліковані невдовзі у п’ятнадцятому томі “Етнографічного збірника”. Вони стосуються міфічних істот та людей з надприродними властивостями – чортів, відьом, чарівниць, знахарів, інклюзників (“Чорт – димало”, “Як газда відвертав чари від корови”, “Стрілець-знахар”, “Інклюз хлопцем” та ін.)³⁶.

Об’єктивно склалось так, що переказам про опришків дослідник приділив менше уваги, оскільки у цій ділянці дуже плідно працював П.Шекерик-Доників, який сам був унікальним носієм цієї традиції і водночас її збирачем. Л.Гарматія цікавила насамперед постать О.Довбуша. З його запису постає зідеалізований образ гуцульського ватажка: “Довбуш йшов з легенями, мав тобівку, через, ремені та порошни-

ці, мудро вибиті золотими гудзиками”³⁷. Очевидно, варто згадати тут спомини дочки Л.Гарматія, котра зазначила, що її батько був “незвичайної скромності людина, інколи свої записи народної творчості, які публікував В.Гнатюк, підписував прізвищем П.Шекерика-Доникова, від родичів якого і від нього самого занотовував”³⁸. Така деталь досить важлива для дослідників, оскільки розкриває певною мірою те, чому так мало в його доробку народних творів про опришків.

У поле зору Л.Гарматія потрапило обстеження колядок і щедрівок. Його цікавили насамперед твори з глибоким християнсько-філософським змістом. В.Гнатюк, наприклад, із його записів колядок і щедрівок відібрав про Христа, святого Петра, Ірода, святого Миколая-перевізника, про страсті Христові³⁹. А до збірника В.Шухевича потрапили “страсна коляда”, за Пречисту та апостолів⁴⁰. Усі ці записи відзначаються повнотою текстів, максимальним дотриманням діалекту.

Петро Шекерик-Доників. Гуцульщина дала світові неперевершеного збирача фольклору, етнографічних матеріалів, письменника, суспільно-політичного та культурного діяча П.Шекерика-Доникова. Народився 1899 р. в с. Голови (тепер Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.), де й закінчив чотирикласну школу. Його учителем був Лука Гарматій, котрий відіграв не другорядну роль у зацікавленні юнака фольклором та етнографією. Велике значення в духовному розвитку мала також участь у Гуцульському театрі, який організував 1910 р. у Краснолово Гнат Хоткевич. Останній високо оцінив здібності П.Шекерика-Доникова: “Був молодий, розвинений, багато читав, розумний. І все у нього виходило так чітко, до ладу... Він і в літературі зоставив слід, він і матеріали всім етнографам доставляв і то першої якості і в найбільшій кількості. Він і в політиці був не чужий [...]”.

³⁷ Народні оповідання про опришків / Збір. В.Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів, 1910. – Т. 26. – С. 97.

³⁸ Спогади Г.Гарматій-Цегельської з Тернополя про В.Гнатюка від 24 лютого 1970 року // Гнатюк В. Документи і матеріали. – С. 405.

³⁹ Колядки і щедрівки. Т. 1 / Збір. В.Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів, 1914. – Т. 35. – С. 29-32, 73-74, 89-100.

⁴⁰ Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1999. – Ч. 4. – С. 159-170 [Репринтне перевидання]

³² Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1908. – Т. 5. – С. 17-20.

³³ Там само. – С. 24-30.

³⁴ Там само. – С. 43-51.

³⁵ Там само. – С. 201-224.

³⁶ Знадоби до галицько-руської демонології / Збір. В.Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів, 1904. – Т. 15. – С. 14, 181-182, 209-210.

Взагалі людина, потрібна своєму народові, своїй епосі”⁴¹. Він, і справді, був обдарованим юнаком з активною життєвою позицією, цікавився різними ділянками культурно-наукової та суспільно-громадської роботи: був головою читальні “Просвіта”, організовував набір добровольців до Українських Січових Стрільців, брав участь у подіях, що відбувалися в зв’язку зі Злукою ЗУНР та УНР в Києві⁴². П.Шекерик-Доників підтримував стосунки з українськими науковцями, письменниками – І.Франком, В.Гнатюком, Ф.Вовком, М.Коцюбинським, В.Стефаником та ін. З приходом російських військ активна діяльність гуцула-самоука перервалася. 1940 р. його заарештували, і слід його загубився на 52 році життя чи то на Соловках, чи в Сибірах⁴³.

П.Шекерик-Доників – один із небагатьох збирачів усної словесності, хто не лише фіксував її за пропозицією інших фольклористів, а й часто сам проявляв ініціативу, як, скажімо, це було з оповіданнями про опришків. Якраз завдяки йому на цей народнопоетичний жанр звернули увагу відомі вчені, зокрема В.Гнатюк. З цього приводу останній писав: “Тим часом 1907 р. передав мені д. П.Волосенка, тодішній редактор “Громадського голосу”, письмо молодого гуцульського парубка Петра Шекерика-Доникова з Голов Косовського повіта, в яким заявляв охоту списувати оповідання про опришків, яких знає сам доволі багато, коли знайдеться хтось, що їх надрукує. Очевидна річ, що я зараз удався до нього, подав вказівки для записування та попросив прислати кілька оповідань на показ”⁴⁴. Як засвідчує епістолярій того часу, П.Шекерик-Доників наполегливо включився до збирацької роботи. Він інформував В.Гнатюка: “Оповідань про опришків написав-сми вже 6. А багато ще маю писати”⁴⁵. Згодом повідомляв, що передав до Львова через

Г.Хоткевича 20 народних оповідань, і рівно ж стільки знову підготував, але надіслав пізніше. І тут же зазначив: “Но, але уже вичерпується із мої тайстри, то треба десь шукати другої”⁴⁶. А це говорить про те, що в “його тайстрі” містилося доволі багато народних оповідань, які він сам знав, а також фіксував від батька Дмитра.

У збирацькій практиці П.Шекерик-Доників залучав до записування фольклору інших, однак великим авторитетом при цьому для нього та його знайомих завжди залишався В.Гнатюк, про що йдеться в наступних рядках: “Я маю багато людей по других селах, що знають оповідання про опришків... Мені приобіцяли списувати оповідання про опришків Юра Калинич-Бойчук (радикал) із Розток Галицьких, п[ошта] Кути та Дмитро Самокіщук з Жаб’я-Ільці. Але Ви мусите до них написати самі і поучете їх, як і що мають списувати. Але уважайте, бо то амбіція. Промовте їм до душі, а будете мати користь”⁴⁷.

Значна частина фольклорних матеріалів у записах П.Шекерика-Доникова опублікована у виданнях НТШ. Так, 104 народні оповідання про опришків становлять майже половину всіх представлених у збірнику текстів, загальна кількість яких складає 258 одиниць. Із дванадцяти розділів, за якими В.Гнатюк згрупував ці народні твори, записи П.Шекерика-Доникова входять майже до кожного. Більше того, деякі розділи складаються лишень з його записів. Викликають інтерес усні твори про переддовбушівські часи – про Пинту (“Опришок Пинта”), Головача (“Опришок Головач”). До першого з них П.Шекерик-Доників додав примітку, що 78-літній оповідач (а ним, до речі, був його батько Дмитро) бачив на власні очі той розвалений замок, у якому перебував Пинта⁴⁸. До іншого народного твору зазначив: “Записано від Яворського, що ходив шукати грошей, а Яворський чув це від одної дуже старої баби Єлени в Старих Кутах”⁴⁹.

Найбільше записів присвячено Олексі Довбушеві (“Звідки дістав Довбуш силу і як її стратив”, “Довбуш, його син і скарби”, “Через що

⁴¹Хоткевич Г. Твори: В 2 т.– К., 1966.– Т. 2.– С. 592.

⁴²Арсенич П. Народознавець і громадський діяч Гуцульщини // Історія Гуцульщини.– Львів: Логос, 2000.– Т. 5.– С. 436.

⁴³Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ.– Ф. 28-3.– Спр. 196, 262, 263.

⁴⁴Гнатюк В. Передмова [до]: Народні оповідання про опришків / Збір. В.Гнатюк // Етнографічний збірник.– 1910.– Т. 26.– С. IV.

⁴⁵Гнатюк В. Документи і матеріали.– Львів, 1998.– С. 164.

⁴⁶Там само.– С. 168.

⁴⁷Там само.– С. 168-169.

⁴⁸Народні оповідання про опришків.– С. 35.

⁴⁹Там само.– С. 37.

став Довбуш опришком”, “Як Довбуш виніс на гору дуба”, “Олекса Довбуш кумом”, “Довбуш і цісар Максиміліян”⁵⁰. Серед народних творів про Довбуша, які зафіксував П.Шекерик-Доників, часто трапляються перекази, пов’язані з каменями, на яких залишив сліди опришківський ватажок. Це здебільшого місце, де він сидів або ступав ногою, зробив написи рукою. На горі Кедроватій, ідеться в одному з них, знаходиться сідець Довбуша. “Тот сідець, то вирубаний камінь, на чьоловіка. То гет вирубано на голов, плечя, руки, ноги и на люльку так, шо ек сяде чоловік, то на кожду честь тіла є вирубане місце”⁵¹. Цікаво, що такі мотиви, як і багато інших, належать до міжнародних⁵².

З опришківським рухом усна народна традиція пов’язує походження найменування деяких карпатських сіл. Серед записів П.Шекерика-Доникова є варіант про село Голови. За місцевим переказом воно називається від того, що колись на цьому місці опришки покарали багача Дідушка, котрий допомагав панам переслідувати й знищувати народних месників: “Ек истьив Довбуш Дідушка, та й узев Дідушкову голов из собов, а ше мав знов таких двох головачів голови. Та кажут, шо виніс Довбуш тоти голови зверх на Голови и там поклав у дупло елиці и вид того зветци село Голови. Та й давна печетка громади Голови мала три голови”⁵³. Такі фіксації фольклорних творів про опришків збагатили видання “Етнографічного збірника” не лише цікавими сюжетами, різноманітною тематикою, мотивами та образами, а й колоритним гуцульським діалектом, якого послідовно дотримувався збирач.

Значно менше уваги приділив П.Шекерик-Доників казкам про тварин. У двотомнику “Українські народні байки” опубліковано 6 текстів: “Лис старостою”, “Когут перехитрив лиса”, “Бабин когут і дідова курка”, “Пустий когут і несуча курка”, “Мухи й блохи” та “Соловій в корчах”⁵⁴.

Вони ввійшли до таких розділів: “Домашні ссавці”, “Птиці”, “Комахи” та “Голоси звірів”. Записані в різних місцевостях, крім с. Голови, тут значаться Криворівня, два народні твори з Комарівців на Буковині, один зі Львова.

Ще на початку своєї збирацької діяльності в листі до В.Гнатюка П.Шекерик-Доників наголосив: “Я таки багато знаю казок про опирів, відьми, мари, блуди, співанки гуцульські, пісні весільні і т. і. та декілька коледій, кругляків і плесив. Я дуже рад, що можу написати шос правдиве про моїх прадідів-гуцулів”⁵⁵. Отже, таке свідоме ставлення до фольклору свідчить не лише про його добру орієнтацію в усній словесності, її жанрах, а й підкреслює патріотичні поривання П.Шекерика-Доникова написати “шос правдиве про ...прадідів-гуцулів”. І він, звичайно, писав. Народна словесність настільки захопила талановитого гуцула, що на її основі почав творити власні літературні оповідання. Гідним пам’ятником для своїх прадідів і цінним набутком для нащадків став опис різдвяних обходів “Як відбуваються коляди у Гуцулів”, який В.Гнатюк помістив до першого тому “Колядок і щедрівок”⁵⁶. Він донині залишається неперевершеним у вивченні календарних обрядів зимового циклу з його первісними архаїчними мотивами та актуальністю сьогодення.

П.Шекерик-Доників турбувався про збереження не лише духовних, а й матеріальних скарбів Гуцульщини. Тому він підшукував і передавав цінні колекції для музею НТШ і персонально для Ф.Вовка⁵⁷.

Іван Волошинський. Він став чи не найактивнішим збирачем усної словесності на Покутті. Народився (рік народження невідомий – помер після 1917 р.)⁵⁸ в селі Далешеві Городенківського повіту на Станіславщині (тепер Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.). Збирав фольклорно-етнографічні матеріали переваж-

⁵⁰ Там само.– С. 54-55, 58-60, 64-68, 95-96, 97, 122-123.

⁵¹ Народні оповідання про опришків.– С. 141.

⁵² Вражиновски Т. Македонските предания за места.– Скопје, 1979.– С. 21-26.

⁵³ Франко І., Гнатюк В. Квестіонар для записування місцевих переказів // Хроніка НТШ.– Львів, 1907.– № 32.– С. 18.

⁵⁴ Українські народні байки (звірний епос) /

Зібр. В.Гнатюк // Етнографічний збірник.– 1916.– Т. 37-38.– С. 270, 433, 439, 443, 494, 511.

⁵⁵ Гнатюк В. Документи і матеріали.– С. 165.

⁵⁶ Як відбуваються коляди у Гуцулів / Зап. берега П.Шекерик-Доників // Колядки і щедрівки. Т. 1.– С. XV-XXXIV.

⁵⁷ Гнатюк В. Документи і матеріали.– С. 404.

⁵⁸ Черемшинський О.С. Волошинський Іван // Енциклопедія Сучасної України.– К., 2005.– Т. 5.– С. 128.

но в рідному селі. Незважаючи на те, що був священиком, звертався до жанру демонологічних оповідань і надсилав їх до Львова В.Гнатюкові, які останній опублікував у спеціальному випуску “Етнографічного збірника”.

Якщо врахувати те, що загальна кількість фольклорних одиниць, включених до “Знадоб до української демонології”⁵⁹ складає 1175 текстів, то 449 з них зафіксував І.Волошинський, а це більше третини всього збірника. Майже про кожну демонічну істоту (а їх представлено у збірнику понад 50) у нього налічується по кількох-надцять варіантів. З погляду сучасної фольклористики це: 1) персонажі природи (чорт, водяник, лісовик, блуд, страх і т. д.); 2) господарські персонажі (домовик, пасічник і ін.); 3) покутники (мерці, опирі, вовкулаки, страдчата, потопельники); 4) персонажі, наділені надприродними силами (відьма, знахарі, чарівники). Для прикладу кілька назв із записів І.Волошинського – про чортів: “Чорт витягнений зі студні”, “Чорт влазить комином”, “Чорт везе повитуху на кони до жінки”, “Пасічник у Михальчу”; про страхи: “Голий страх у коноплях”, “Білий страх на деревах”, “Чорний страх перед волами”, “Страх – переміткою”, “Страх – когутом”; про покутників: “Скупар спокутує по смерті”, “Покутниця в Колінках”, “Гуцул плине сидячи”, “Потопельники в Дністрі в Далешеві”; про опирів: “Як пізнати опира”, “Хлопчик-опир збирає росу на поли”, “Підкова в дїйниці”, “Опир у Серафінцях”⁶⁰. Треба підкреслити добротність його записів: дотримання акцентуації, подання різних коментарів, ремарок оповідачів, що надає фольклорним текстам наукової вартості. До того ж, такі матеріали, як слушно наголосив В.Гнатюк, мають велику цінність, бо в них “міститься багато елементів, властивих нашому народові, а не перебраних із загальнолюдської скарбниці фольклорної, як се є приміром із казками”⁶¹.

В одному з листів від 13 квітня 1914 р. І.Во-

⁵⁹Знадоби до української демонології / Зібр. В.Гнатюк. – Том II // Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т. 33. – Вип. 1; Т. 34. – Вип. 2.

⁶⁰Там само. – С. 2-4, 7, 8, 45, 46, 54-56, 64, 65, 67, 76-77, 86-87, 93, 102.

⁶¹Гнатюк В. Передне слово [до]: Знадоби до галицько-руської демонології / Зібр. В.Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів, 1904. – Т. 15. – С. 2.

лошинський писав з Далешева до В.Гнатюка, що посилає йому 14 байок, 72 загадки та 350 приповідок і має намір записувати ліки та вірування⁶². Очевидно, ті байки ввійшли до збірника в упорядкуванні В.Гнатюка, а місце знаходження загадок та приповідок поки що не встановлено, принаймі, їх не виявлено у рукописних фондах ІМФЕ ім. М.Рильського НАН України в Києві, про які йтиметься далі.

Близько півтори сотні записів казок про звірів з доробку І.Волошинського опубліковано в “Етнографічному збірнику” (тт. 37-38). Він і тут лідирує серед інших збирачів (приміром П.Тарасевському та А.Онищуківі належить по 98 текстів, представлених у збірнику, В.Гнатюкові – 46, О.Дерев'янкові – 15 і т. д.). Цікаво, що у казках з Далешева йдеться не лише про таких диких звірів, як вовк (“Вовк на ловах”, “Музика в бочці і вовк”), лис (“Як лис розводив курчат”, “Лисяча сварка”, “Лис – судія”), ведмідь (“Весіле медведя з лисицею”, “Як медвідь з'їв чоловіка”), заєць (“Заяцеве весіле”, “Заєць і збанок”), а й про таких екзотичних звірів, як мавпа (“Змудрована мавпа”), лев (“Як лев товаришував з вовком”)⁶³. До того ж, казки з сюжетним типом “Тигр” представлені лише двома текстами (“Тигр хоче з'їсти чоловіка”, “Як тигр судював на вірловім весілі”)⁶⁴, які зафіксував І.Волошинський. Йому належить і єдиний у збірнику народний твір про слона (“Слонь і дівчата”)⁶⁵.

Оригінальні варіанти з сюжетним типом “Дикі птиці”, де головними персонажами виступають орел, яструб, крук, ворона, горобець, “бузько”, шпак і зозуля. Розділ “Домашні птиці” включає записи І.Волошинського “Курка дорадниця”, “Чим скінчилася сварка курки з качкою”, “Когут і пес”, “Півпівника”, “Голуб судіює”⁶⁶ та інші.

І.Волошинському належить запис весілля в Далешеві⁶⁷ та похоронних звичаїв і голосінь на Го-

⁶²Гнатюк В. Документи і матеріали. – С. 276.

⁶³Українські народні байки (звірний епос). – С. 61, 69, 77, 97, 132, 164, 170, 196, 203, 3, 23.

⁶⁴Там само. – С. 32, 33.

⁶⁵Там само. – С. 206.

⁶⁶Там само. – С. 427, 435, 448, 451.

⁶⁷Волошинський І. Весіле в Далешеві, Городенського пов. // Матеріали до української етнології. – 1919. – Т. 19-20. – С. 2-34.

роденщині⁶⁸. Серед останніх – голосіння: 1) матері за дитиною; 2) матері за донькою; 3) матері за сином; 4) жінки за чоловіком; 5) доньки за татом; 6) доньки за мамою; 7) сестри за братом; 8) сестри за сестрою.

Чимала частина зібраного уснопоетичного матеріалу залишилася не опублікованою. У відділі рукописів ІМФЕ в Києві зберігається близько двох десятків зошитів із його записами. Скажімо, у фонді 28-3 упорядковано народні пісні, зібрані упродовж 1893-1909 рр. Усі вони акуратно переписані у шістьох зошитах. Загальна кількість їх становить понад 900 зразків (у зошиті № 1-178 од., № 2 – 207; № 3 – 128; № 4 – 176; № 5 – 131; № 6 – 207)⁶⁹. Значне місце займають коломийки та родинно-побутові пісні, гаївки. Серед останніх – “Білоданчик”, “Льон”, “Обручка-гаївка”, “Мости”, “Жук”, “Коструб”, “Чорнушка”. Усі супроводжуються коротким описами їх проведення, датовані 1909 р. і, мабуть, призначалися до Гнатюкового збірника “Гаївки” (1909), однак жодна з них не увійшла до нього через спізнення.

Ще чотири зошити з фольклорними матеріалами (пісні і проза), які зібрав І.Волошинський упродовж 1912-13 рр., знаходяться у тому ж фонді (28-3, од. зб. 109-113). В іншому (Ф. 29-3, од. зб. 206-210) зберігається низка записів народної прози: легенд (“Осифатова долина”, арк. 6-12, “Бог пускає грішників з неба на землю”, арк. 4-5, “Сотворення світа”, арк. 6-12, “Легенда про створення місяця”, арк. 30); казок (“Про трьох синів та чорта мельника”, арк. 2-7, “Зла жінка та дев’ять чортів”, арк. 8).

Більшість фіксацій, що зберігаються в архівах, зроблено у Далешеві Городенківського повіту. З цього ж повіту зазначені ще такі села, як Колінки, Чернелиця, Репужинці, та з Буковини с. Розтоки, Білка, Погорилівка, подекуди фігурує м. Бережани Буцацького пов. на Тернопільщині. Серед рукописів І.Волошинського трапляються народні пісні у записах Ольги та Те-

офілі Волошинських, що ретельно зазначено в паспортизації.

Архівні матеріали, особливо прозові, відзначаються дотриманням діалектизмів, акцентуацією. До деяких текстів подано паралелі, як-от: Пор.: Е. зб. VI, 350; XIV, 10 і 55 (арк. 4) і т. д. Замітки у рукописах розкривають методіку збирацької роботи І.Волошинського. Зокрема він зауважив, що усі байки записував “під диктат”, а коли ж з якоїсь причини не вдавалося, то фіксував лише мотиви, усякі звороти та слова оповідача, а пізніше “старав-ємся байку написати так, як він оповідав – думаючи, що ліпше записати хоть мотив, як нічо – се однак при кожній байці зазначив-єм”⁷⁰. Такі вказівки і справді є при кількох казках, але їх незначна кількість, більшість записано таки під диктування.

Варто наголосити, що В.Гнатюк підтримував зв’язки з І.Волошинським, постачав йому наукову літературу, “Хроніки НТШ” питальники тощо. Навіть перебуваючи на лікуванні в Закопаному, дбав, щоб для нього та інших членів НТШ було вчасно їх надіслано. У листі до І.Кривецького читаємо: “Талька-Гринцевича замовте в академії, а якби не було, то в антикварні купіть лише два примірники (для Волошинського і Заклинського), а Онищук най тримає довше бібліотечний примірник”⁷¹. У наступних листах перепитував того ж адресата, чи вислав Гринцевича І.Волошинському та чи дістав примірник для Заклинського⁷². Зберігся лист І.Волошинського, в якому той повідомляв і дякував за одержану “Хроніку” і згадувану літературу⁷³.

Крім фольклорних матеріалів, він збирав також експонати з Покуття для укомплектування музею НТШ у Львові і надсилав їх В.Гнатюку. “Шаблю та бурштин посилаю для музею, – писав у листі до вченого. Прошу мене повідомити, чи не купив би музей ...старі образи (які саме? на склі?) та інші предмети, приміром, гралі, дерев’яну січкарню або її модель, гердани, запаски, пацьорки, парубоцький капелюх з перами, віялку,

⁶⁸Волошинський І. Похоронні звичаї і голосіння в Городенщині // Матеріали до української етнології.– 1919.– Т. 19-20.– С. 194-213.

⁶⁹Співанки. Записи І.Волошинського в Станіславській у Тернопільській обл. 1893-1909 рр. // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ НАН України.– Ф. 28-3.– Од. зб. 103-108.– 177 арк.

⁷⁰Байки. Казки побутові... Збір. І.Волошинський 1909-1911. 100 арк. // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ НАН України.– Ф. 29-3.– Од. зб. 207.– Арк. 1.

⁷¹Гнатюк В. Документи і матеріали.– С. 269.

⁷²Там само.– С. 274.

⁷³Там само.– С. 276-277.

дерев'яний рискаль, цимбали та решето (інструмент до грання) і т. д. Писанки для музею вже-м замовив до 6 с[отиків] штуку"⁷⁴.

Така ретельна праця І.Волошинського на ниві української науки заслуговує гідного пошанування його імені та вивчення доробку з галузі фольклористики.

Олекса Іванчук. Він був непересічною постаттю в галицькому народознавстві. Педагог і культурний діяч, літератор-публіцист, етнограф і фольклорист⁷⁵. Народився 1882 р. у с. Тростянець Снятинського повіту на Станіславщині у сім'ї сільського учителя. Навчався у Станіславській (1897-1900) і Львівській (1900-1902) учительських семінаріях, деякий час у Львівському університеті. Працював у редакції журналу "Літературно-науковий вісник". Учителював у гуцульських селах Тростянці, Річці та м. Косові. Помер 1920 р.

Прожив коротке життя, проте воно було, як справедливо відзначив сучасний дослідник В.Качкан, плідним, насиченим корисними справами і змістовним⁷⁶. Залишив вагомий доробок як фольклорист. На прохання І.Франка й В.Гнатюка записував на Покутті й Гуцульщині усну словесність, зокрема народні приповідки, демонологічні оповідання, про тютюнарів, перекази, казки про тварин, соціально-побутові казки, народні звичаї, обряди та вірування. Його записи поповнили збірку "Галицько-руські народні приповідки". У передмові до третього тому цього видання І.Франко наголосив, що О.Іванчук прислав "цінну збірку матеріалу із Снятинського повіту, а власне із сіл Карлова, Тростянця та Ілинець і з с. Товмачика Коломийського повіту"⁷⁷. Народні оповідання про тютюнарів із фольклорного набутку збирача включив В.Гнатюк до своєї однойменної розвідки, опублікованої в "Записках НТШ". Всі вони записані 1910 р. в Трос-

тянці і увійшли до розділу про пригоди гуцулів у походах за тютюном ("Міцний тютюн", "Тютюн у воді", "Тютюн під оборогом", "Як жінка змудрувала стражників")⁷⁸. Згодом їх передрукував С.Мишанич у своєму збірнику "Народні оповідання"⁷⁹.

О.Іванчук зафіксував народні оповідання про опришків, шість з яких опублікував В.Гнатюк в однойменному томі "Етнографічного збірника" (1910). Більшість з них зараховані до розділу "Ватажок Олекса Довбуш". Серед них є загальні оповідання, зв'язані з опришківським ватажком ("Чудо Баль-Шіма над Довбушем"), про молодий вік О.Довбуша, його силу ("Довбушева завзятість", "Як Довбуш випробовував легенів", "Довбуш і пасічник"), пам'ятки по О.Довбушеви ("Довбушева кирниця"). Один народний твір увійшов до розділу "Напади опришків і оборона від них", у якому йдеться про пізніших опришків ("Не родися красний, але щасний")⁸⁰. Усі записи О.Іванчук зробив у с. Тростянець упродовж 1907-09 рр.

Чимало казок про тварин у записках О.Іванчука опублікував В.Гнатюк у спеціальному томі "Етнографічного збірника". До нього увійшло близько півтора десятка народних творів. Оригінальними є сюжети "Безхвостий лис", "Медвежі жарти", "Когут", "Курка", "Качка", "Гуси на лету", "Соловій і його кум", "Чому жайворонок збирає сім'я", "Як синиця співає навесні", "Як розмовляють жаби"⁸¹. Тексти привернули увагу наступних науковців і майже всі були передруковані у збірнику, який упорядкував І.Березовський⁸². Частина неопублікованих матеріалів О.Іванчука зберігається в Києві у фонді І.Франка⁸³.

⁷⁴Гнатюк В. Народні оповідання про тютюнарів [Додаток: 77 оповідань про тютюнарів] // Записки НТШ.- Львів, 1915.- Т. 122.- С. 167-211.

⁷⁵Народні оповідання / Упор. С.Мишанич.- К.: Наук. Думка, 1983.- С. 209, 210, 213, 214.

⁷⁶Народні оповідання про опришків / Зібр. В.Гнатюк // Етнографічний збірник.- Львів, 1910.- Т. 26.- С. 56-57, 84-86, 95, 107, 234, 275.

⁷⁷Українські народні байки (звіриний епос).- Т. I-II // Зібр. В.Гнатюк // Етнографічний збірник.- Львів, 1916.- Т. 37-38.- С. 98, 142, 472, 510-512, 514-517.

⁷⁸Казки про тварин / Упор. І.Березовський.- К. 1976.- С. 292, 494-497, 503, 504, 506, 507.

⁷⁹Див.: Інститут літератури.- Від. рук.- Ф. 3.- Од. зб. 4160.

⁷⁴Там само.- С. 277.

⁷⁵Арсенич П.І. Олекса Іванчук // Українська література на енциклопедія: В 5-ти т.- К., 1990.- Т. 2.- С. 293-294.

⁷⁶Качкан В. Pia Detideria. Фрагмент до життєпису Олекси Іванчука // Качкан В. Хай святиться ім'я твоє.- Івано-Франківськ, 2000.- Кн. 4.- С. 178.

⁷⁷Франко І. Передмова до третього тому "Галицько-руських народних приповідок" / Зібр., упоряд. і поясн. др. Іван Франко.- Львів: Видавн. Центр ЛНУ ім. І.Франка, 2007 (2-е видання // Упоряд. С.Пилипчук).- С. 398.

Як стверджує краєзнавець П.Арсенич, фольклорні замовлення І.Франка виконували і сестри О.Іванчука Олена та Стефанія, котрі теж були знайомі з І.Франком і під час свого проживання у Львові допомагали йому переписувати збірку народних приповідок⁸⁴. Їх батько – громадський діяч, був учителем у с. Олешкові і за приналежність до радикальної партії, за зв'язки з І.Франком, М.Павликом, Л.Мартовичем, В.Стефаніком, котрі відвідували його в Ілинцях, був звільнений з учительської посади.

Зацікавлення О.Іванчука у галузі літератури, публіцистики, науки, округили його епістолярії частково вперше розкрив В.Качкан у згаданій студії “Фрагменти до життєпису Олекси Іванчука”, яка, до речі, залишається поки що єдиною розвідкою про цю неординарну людину.

Ярослав Пастернак. Йому заслужено належить почесне місце в археології. Щоправда, його імені не знайдемо в енциклопедичних виданнях радянського періоду, оскільки на повний голос воно зазвучало лише в часи незалежності України. Треба зазначити, що починався він як фольклорист, і ця сторінка досі не з'ясована.

Народився Я.Пастернак 2 січня 1892 р. у м. Хирові (зараз Старосамбірського р-ну Львівської обл.) у священничій родині. Закінчив українську гімназію в Перемишлі (1910). 1910-14 рр. студював класичну філологію у Львівському університеті. Впродовж 1914-18 рр. перебував в австрійській армії, а 1918-20 рр. – в Українській Галицькій Армії. Відтак продовжив археологічні студії в Карловому університеті в Празі (1922-25). Член Етнографічної комісії НТШ (1918). З 1928 по 1939 рр. він – директор музею НТШ у Львові, професор Греко-Католицької академії (1935-41), Львівського університету (1939-41). А з 1944 р. до кінця життя перебував в еміграції (Німеччина, Канада)⁸⁵. Помер Я.Пастернак 22 листопада 1969 р.

У своєму життєписі учений наголосив, що, навчаючись у Перемишльській гімназії, “в часі літніх ферій записував в селі Вацовичі [зараз За-

лужани. – Г.С.] в Дрогобиччині народні пісні, коломийки і приповідки, які друкував пізніше В.Гнатюк в Етнографічному збірнику НТШ у Львові, 1914, т. XXXV”⁸⁶. Щодо останньої публікації матеріалів він мав рацію, але інформація неповна і вимагає корекції.

Дійсно, у названому виданні знаходимо запис щедрівки 1908 р. з Вацович “Чи дома, дома, егомосьць дома?” із сюжетом про побудову церкви⁸⁷. Проте у цьому томі є ще два твори із Зіболок, що на Жовківщині (у Зіболках була батьківська домівка). Ідеться про щедрівки господареві (“Ой чи є, чи нема пан господар дома”) та господині (“Ишла Парані по водойку”)⁸⁸.

Я.Пастернак випустив з уваги дванадцять колядок і щедрівок, опублікованих у тридцять шостому томі Етнографічного збірника. Найбільше записів виявлено із Зіболок з 1912 р., один із Запитова біля Львова та один з Рихтич (Дрогобиччина, 1909 р.). Указані зразки адресуються парубкові та дівчині, до того ж, різноманітні за мотивами: парубок танцює (“Там на воротю, на папоротю”), косить (“Пішов Йвасунейко рано з косою”), одружується (“Ой похиливсі дуб д'дубойкови”). У дівочих колядках і щедрівках наявні такі мотиви: дівчина танцює (“Ой там в городци перед віконцьом”), стереже виноград (“Журилисі чорні гороньки”), шиє (“В господаренька двір горожений”)⁸⁹. Я.Пастернак зафіксував і жартівливу колядку “Піду я до вуйка на празник” (пародія на “Предвічний пред літи родився”), де змальовується картина викрадання пирогів та сала, з якої постають виразні місцеві реалії.

*Пішов я до стрику до шопи,
Заліз я межі околоту,
Пирогів ся обложив,
А салом ся намастив,
Здоров я!*⁹⁰

Щодо прислів'їв та приказок, про які повідомляв Я.Пастернак, сьогодні важко сказати, скільки їх потрапило до шеститомного Франкового корпусу, адже при пареміях не зазначалося імені за-

⁸⁴ Див. Арсенич П.І. Взаємини Івана Франка з прогресивними учителями Гуцульщини. – С. 118.

⁸⁵ Пастернак Я. Мій життєпис // Пастернак Я. Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях. Праці історико-філологічної секції. – Нью-Йорк; Торонто; Париж; Мюнхен, 1976. – С. 120.

⁸⁶ Там само. – С. 119.

⁸⁷ Колядки і щедрівки / Збір. В.Гнатюк. Т. 1... – С. 189.

⁸⁸ Там само. – С. 184, 244.

⁸⁹ Колядки і щедрівки. – Т. 2. – С. 71, 72, 118, 182, 191, 211.

⁹⁰ Там само. – С. 336.

писувача. З великою імовірністю можемо припустити, що вони увійшли туди, адже І.Франко у передмові до другого тому в переліку місцевостей подав село Зіболки⁹¹.

Слід підкреслити, що істотна частка фольклорних записів Я.Пастернака не була свого часу опублікована і сьогодні знаходиться у відділі рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського в Києві. Уважний аналіз показав, що більшість матеріалів зафіксовано у Вацовичах, окремі – у Зіболках, Запитові. Ідеться про щедрівки “Ой на ріці на Йорданці”, “В господарейка керничейка”, “Господарейко, троє гостейко” та ін.⁹². У паперах Я.Пастернака натрапляємо й на інші народнописанні жанри – балади (про Бондарівну), родинно-побутові пісні (“Ой піду я в чисте поле”, “По садочку походжаю”, “Ой хотіла мі мати й за першого дати”). За автографами простежуються чіткі наукові принципи і засади збирача, оскільки той зазначив біля пісень домінуючі мотиви (“милий зраджує”, “милий ображається”), вказав також на варіанти до весільних пісень, приміром, “пор. Чубинський, IV, с. 407⁹³”.

Я.Пастернак цікавився фольклором навіть перебуваючи на військовій службі, про що дізнаємося з його листів до В.Гнатюка. В одному з них він писав: “Не тратячи часу, зачав вже записувати від своїх жовнірів воєнні пісні; як дадуть пани довше місце загірті, заберуся і до тутешніх народних співачок. Нарід досить інтелігентний і чую співучий”⁹⁴. В іншому листі повідомляв: “Перед кількома днями найшов я у фрайтра (має три гімназіяльні [класи]) обідраний нотес з кількома військовими, воєнними співанками; мусів мені зараз усі переспівати, я запис повигладжував, і вже готовий початок праці. Нині маю вже 12 військових (головно воєнних) і 5 сьвіцких

місцевих пісень”⁹⁵. Навіть під час спільної експедиції на Закарпаття, проведеної з професором Степаном Рудницьким у 1923 р., він фіксував народні пісні та переслав В.Гнатюкові “дві цвітки народної словесності”, а також зібрав кілька колядок і щедрівок⁹⁶. Однак виявити їх місце знаходження поки що не вдалося.

Наукові інтереси представлених у статті осіб різносторонні і не обмежувались тільки збиранням народної поезії. Однак ми свідомо зосередились якраз на тих фактах їхньої діяльності, які тісно пов'язані з фольклористикою, і є найбільш актуальними, але досі залишалися маловивченими, а то й зовсім позбавлені уваги дослідників. Позатим їхня активна діяльність у сфері фіксування усної словесності відкриває вагому сторінку в історії української фольклористики. Записами багатьох з них, користується і донині наукова громадськість, покликаючись на В.Гнатюка як упорядника того чи іншого збірника, часто навіть не відаючи, хто насправді записав ті народні твори. Завдяки такому пильному та відповідальному упорядникові, яким був В.Гнатюк (він, до речі, зазначав прізвища усіх, хто подавав йому свої записи, враховуючи, якщо це був і один зразок), імена багатьох з них збереглися. Але зробити повний реєстр вимагає чимало зусиль, перегортання багатьох томів видань НТШ, бо, на жаль, навіть упорядники бібліографічних покажчиків “Етнографічного збірника”⁹⁷ та “Матеріалів до української етнології”⁹⁸ не вважали за потрібне подати біля назви кожного твору імена записувачів. У зв'язку з тим Іменний покажчик до “Етнографічного збірника” не фіксує таких прізвищ як І.Волошинський, Л.Гарматій, О.Іванчук та ін., записи котрих, як засвідчив попередній виклад, значно збагатили джерельне наповнення видань НТШ.

⁹¹Франко І. Передмова до другого тому // Галицько-руські народні приповідки. – Т. 2. – С. 401.

⁹²Пісні побутові, весільні, щедрівки, колядки. Зап. Я.Пастернак на Дрогобиччині, Львівщині. 1908-1912 рр. // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М.Т.Рильського. – Ф. 29-3. – Од. зб. 268. – Арк. 14-15, 22-22 зв., 24-25.

⁹³Там само. – Арк. 2.-11.

⁹⁴Одинадцять листів Ярослава Пастернака до Володимира Гнатюка / Підгот. Тарас Романюк // Записки НТШ. – Львів, 1995. – Т. 230. – С. 457.

⁹⁵Там само. – С. 457-458.

⁹⁶Там само. – С. 462-463.

⁹⁷Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. I-XXXVIII, XXXIX-XL, XLI. 1895-1916, 1929, 1976. Бібліографія / Укладач В.Майхер. – Львів, 2007.

⁹⁸Матеріали до українсько-руської етнології Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. I-XX, XXI-XXII. 1899-1919, 1929 / Укладач В.Майхер. – Львів, 2007.